

O WEININGER ANDORU UMJETNIKU BAUHAUSA IZ KARANCA

Pregledni članak

UDK 72(497.5)(091)

72.036 WEININGER, A

MARIA VARGA

Adr. Eggstr. 86,

CH - 8620 Wetzikon

Autorica prikazuje Andora Weinigera (1899. - 1986.), mnogostranog umjetnika podrijetlom iz Hrvatske, koji je umro u New Yorku. Bio je značajna ličnost Bauhausa, visoke umjetničke škole i pokreta koji je snažno utjecao na razvoj umjetnosti u ovom stoljeću, a njegova uloga u stvaranju i širenju duha Bauhausa je priznata činjenica.

Stručnjacima su dobro poznata Weinigerova najslavnija djela, kao što su plan Mehaničkog Revuea i plan Kuglastog kazališta, koja od tridesetih godina sudjeluju na većim Bauhaus - izložbama.

U proljeće 1991. godine na izložbi Mađarske nacionalne galerije u Budimpešti prvi puta sam se sreala s imenom Andora Weinigera.

Od voditeljice izložbe Eve Bajkay saznala sam adresu umjetnikove udovice Eve Weininger. Poslala sam joj pismo u New York, i tražila savjet na koji način bismo mogli organizirati izložbu Weiningerovih radova, da i u zavičaju upoznaju njegovo ime i djelatnost.

Eva Weininger, vjerojatno dobro upoznata s tadašnjom situacijom u Hrvatskoj, u svojem pismu od 1. rujna 1991. godine odgovorila mi je, da osim velikih troškova prijevoza i osiguranja, smatra previše riskantnim organiziranje jedne takve izložbe.

Vjerujemo, da ćemo jednom ipak moći prikazati djela Andora Weinigera i u njegovoj domovini.

Andor Weininger rodio se 12. veljače 1899. godine u Karancu u njemačkoj obitelji, koja se oko 1800. godine doselila u Mađarsku iz okolice Donaueschingena. Obiteljski dokumenti čuvaju se od 1829. godine. Poznati preci su im svi bili glazbenici. Otac Kalman, do 1915. godine u Karancu, pri njemačkoj rimokatoličkoj crkvi obnaša dužnost kantora - učitelja, kasnije orguljaša pečujske katedrale. Stric mu je poznati orguljaš u Košicama, sestra Margit uči sviranje na klaviru, kasnije učiteljica glazbe i poznata pijanistica u Pečuhu. Andora s 12. godina šalju u cistercitsku gimnaziju u Pečuhu. U 16.-oj godini počinje slikati. Poslije mature 1917. - 1918. godine dva semestra provodi

na Pravnom fakultetu pečujskog sveučilišta, pa dva semestra u Budimpešti na Tehničkom fakultetu. No, ubrzo prekida studiranje.

1920. godine umire mu otac, te je onemogućeno njegovo dalje studiranje na Visokoj tehničkoj školi u Münchenu. 1921. godine obitelj se seli iz Karanca u Pečuh.

Weininger postaje članom umjetničkog kruga, koji nastavlja u Budimpešti prekinutu tradiciju mađarske avangarde, pod nazivom Pečujski umjetnički krug. Iz tog kružoka izdvaja se pet mladih umjetnika koji teže slobodnijem umjetničkom izražavanju: Andor Weininger, Farkas Molnár, Henrik Stefán, Hugo Johan i Lajos Čaćinović (kasnije Tatai) odlaze u Njemačku, u Weimar. Čuli su glas o tamo nedavno otvorenoj Višoj umjetničkoj školi, o Bauhausu, koju već pohađaju dvojica pečujskih đaka: Alfréd Forbát, te, kasnije poznati arhitekt unutrašnjeg uređenja i namještaja, Marcell Breue. Svi su primljeni na Višu školu koju su mogli pohađati bez plaćenja školarine.

Bauhaus je 1919. godine osnovao poznati njemački arhitekt Walter Gropius, koji je u duhu najuže suradnje s arhitektom, izradio nove obrazovne metode u svim umjetničkim granama, stvorio je stil i kroz radove izvrsnih majstora postao je jednim od najvažnijih čimbenika razvoja umjetnosti 20. stoljeća. Predavali su tu takvi znameniti majstori kao Lyonel Feininger, Paul Klee, Oskar Schlemmer, Vasilij Kandinski i Laszlo Moholy - Nagy.

Andor Weininger u početku sudjeluje na uvodnom tečaju koji vodi Johannes Itten. Nakon toga

javlja se u klasu za zidno slikarstvo, koja se održavala vanjskim narudžbama. Na taj način mu se pružala prilika za zaradu. Tu klasu je vodio Kandinski. Mladi profesor Oskar Schlemmer prihvatio je Andora za prijatelja, često ga poziva smatra ga gotovo članom obitelji.

Unatoč njemačkom porijeklu, Weininger odrasta u duhu mađarskog jezika, očito i u rodnoj kući u Karancu su govorili mađarski. To je neobično, jer Nijemci u Karancu su do kraja zadržali svoj materinji jezik. U svojim sjećanjima priča, da mu u Bauhausu nitko nije pomogao pri učenju jezika. "dapače, veselili su se tome, ako je netko pogrešno govorio, To je bila za njih posebna zanimljivost" - priča u svojim sjećanjima.

1922. godine u Weimaru se pojavljuje nizozemski konstruktivist Theo van Doesburg, član pokreta De Still. Među učenicima, koji su se okupili oko njega je i Weininger. Doesburg je optužio Bauhaus za pretjeranu romantičnost i individualizam. Svatko

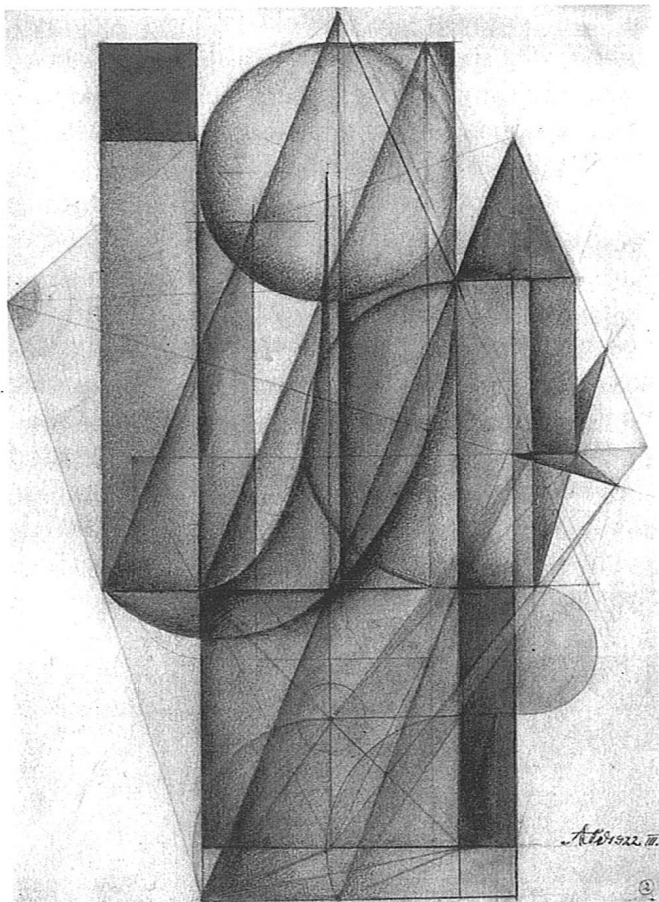

radi samo za sebe, kroz djela izražavaju vlastite osjećaje. Nizozemski majstor je napadao takova gledišta. "Moramo raditi za svijet, a ne za sebe, individualizam moramo istjerati iz naših djela i načina razmišljanja. Rješenje je bitno, a ne samoizražavanje pojedinca" - govorio je.

Te misli su na Weiningeru snažno utjecale, s tom inicijativom počinje svoje eksperimente čiste boje i forme.

Nekolicina Bauhausovih učenika, poglavito Mađari, a među njima i Andor Weininger, prisvojivši učenje "iznova" i tržeći sinteze moderne umjetnosti i tehnike, osnivaju grupu pod imenom KURI. Program im nije strogo iscertan, te iako grupa nije dugovječna, ipak su značajni po tome što uvode razvojnu fazu Bauhauasa.

Na početku 1923. godine Andor Weininger putuje kod prijatelja u Hamburg, na kraju tamo ostaje pet mjeseci, jer dobiva posao u literaturnom kabareu kao slikar, glumac, pjevač i glazbenik. Tu mu se pruža izvanredna prilika da zadovolji svoj interes prema kazalištu i glumi. Piše petominutni kazališni komad pod naslovom "Antonio i Ninetta" (on glumi žensku ulogu), te parodiju "Plave ptice" koja je mjesecima na programu s velikim uspjehom. Ovdje, u neposrednoj blizini pozornice rađa se njegovo glavno djelo, ideja mehaničkog revne - kazališta. Po njegovoj zamisli na pozornici bi se pokretale apstraktne obojane površine i figure nalik na robove, uz pratnju svjetlosnih efekata i šuma - glazbe. Ta koncepcija je prethodnica kompjutoriziranih multimedijских show - programa. Napravio je puno varijacija, ali zbog skromnosti ih ne šalje Doesburgu, unatoč tome što to predstavlja prenošenje koncepcije De Stijla na kazališnu scenu i kao takovo, bez dvojbe, bi dobilo svoj prikaz u knjizi o Bauhausu. Ni Schlemmeru ne pokazuje svoje skice. Ostvarenje tih zamisli slijedi tek 1971.

godine u Art Research Centru u Missouriu, te između 1986.-1990. godine u Kasselu (Gesamthochschule) i Düsseldorfu (Theater der Klänge). Njegovi planovi prikazani su još u Magdeburgu na Deutsche Theater - Ausstellung (Izložba Njemačkog kazališta) i 1930. godine na izložbi Problemtheater u Kölnu.

Vraća se u Weimar, gdje se pripremaju za jesensku izložbu. Ta će izložba učiniti Bauhaus poznatim i izvan Europe i probuditi stručno zanimanje cijelog svijeta. Jednu cijelu kuću uređuju po njihovoj koncepciji, izdaju knjigu u kojoj je sažet njihov program i dotadašnji rezultati. Dokazali su time da njihov stvaralački rad prožimaju napredne socijalne misli, graditeljska misao postavljena za ljudske i društvene zahtjeve. S takvim principima izazivaju napade zaostalih političkih grupacija. Zbog kleveta, Viša škola prinuđena je napustiti Weimara i preseliti se u Dessau. Ali ostanimo još malo u Weimaru i vidimo čime se bavi umjetnik iz Karanca od jeseni 1923. do 1925. godine.

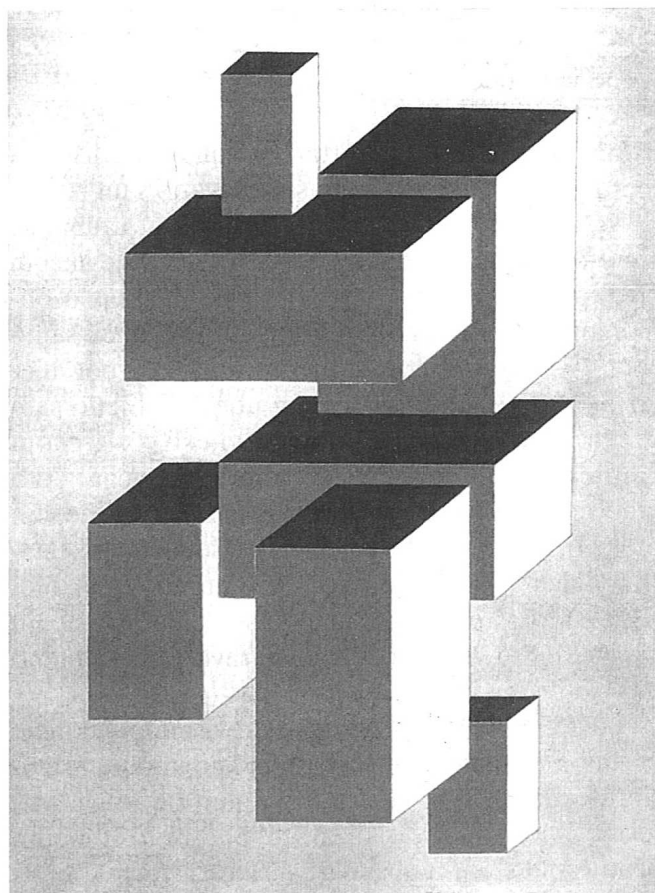
Već i ranije na plesnim zabavama Bauhausa znao je sjesti za glasovir. Uz sviranje često je i pjevao. Od popularne plesne glazbe ("u početku to je najčešće bio foxtrot, kasnije onestep, twostep, ragtime i charlston, zatim je slijedio blues, shimmy, još kasnije jeva" - sjeća se u starosti) na programu su

mu i mađarske, njemačke, dalmatinske, talijanske, poljske i ruske narodne pjesme.

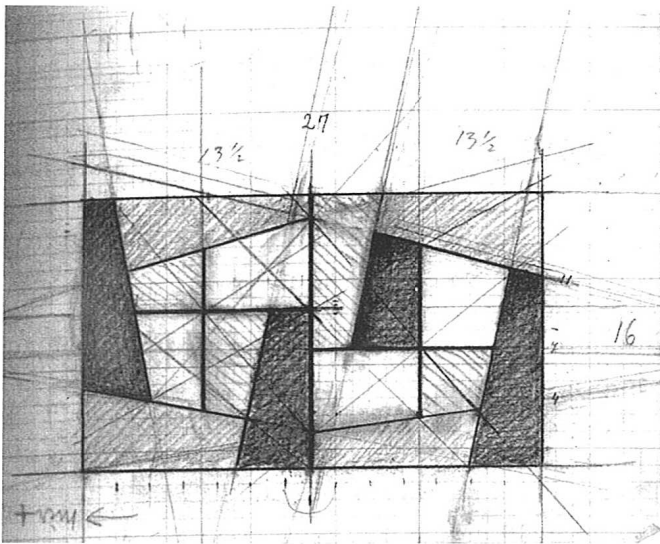
U tom razdoblju glazba mu je glavno zanimanje. Osniva Bauhaus orkestar, čiji je i voditelj i pijanist. Svi su dolazili na te plesnjake, i profesori i učenici, ali i gosti iz Berlina, Drezdena, Hannovera. Taj sastav postaje veoma popularan, dobivaju pozive i u neke druge gradove i nastupima uspjevaju zarađivati za skroman život. Andorovo ime postaje poznato. "Kroz taj orkestar su me jako zavoljeli, ne samo u Weimeru već i u Berlinu" - priča kasnije. Vrijedno je spomenuti i Weiningerov nastup kao majstora ceremonije u Jeni, organiziranom Bauhaus tjednu. Njegov briljantan humor imao je veliki uspjeh.

Kada 1925. godine Bauhaus seli u Dessau, Weininger s jednim prijateljem odlazi u Bavarsku ne bi li zaradili nešto novaca, pa putuje u Pečuh. U osiromašenoj Mađarskoj ne vidi nikakvu budućnost za sebe, nema materijalno pokriće za studiranje arhitekture, što mu je bila želja. Od Gropiusa prima ljubazno, skoro laskavo pismo, on ga poziva u Dessau, obećaje mu i stipendiju: "Dođite i ponovo razvedrite Bauhaus", moli ga u svom pismu od 29. rujna 1925. godine.

Prihvaća poziv i vraća se u Dessau. Ponovo je voditelj orkestra, imaju uspjeha, brzo stječe popu-

larnost. Postaje članom kazališne radionice Oskara Schlemmera i aktivno sudjeluje u postavljanju i izvođenju Bauhaus baleta. Iz ovog razdoblja potječe njegova najveća, kasnije poznata utopija, ideja o izgradnji smjele pozornice i gledališta u obliku kugle takozvanoga Kuglastog kazališta. Priča nam kako je došao na tu zamisao: "Uvijek me je privlačio vizualni doživljaj, atrakcija, kazalište, pozornica. Sve to zanimalo me je od moje najranije mladosti. O Kuglastom kazalištu mogu reći, da mi je inspiraciju dao uglavnom cirkus, najobičniji putujući cirkus. Moje oduševljenje cirkusom donosim iz djetinjstva, iz rodnog mjesta. Svemu sam se divio, što se u sferi cirkusa dešavalo, - smjele akrobate. Za mene je to bilo kazalište."

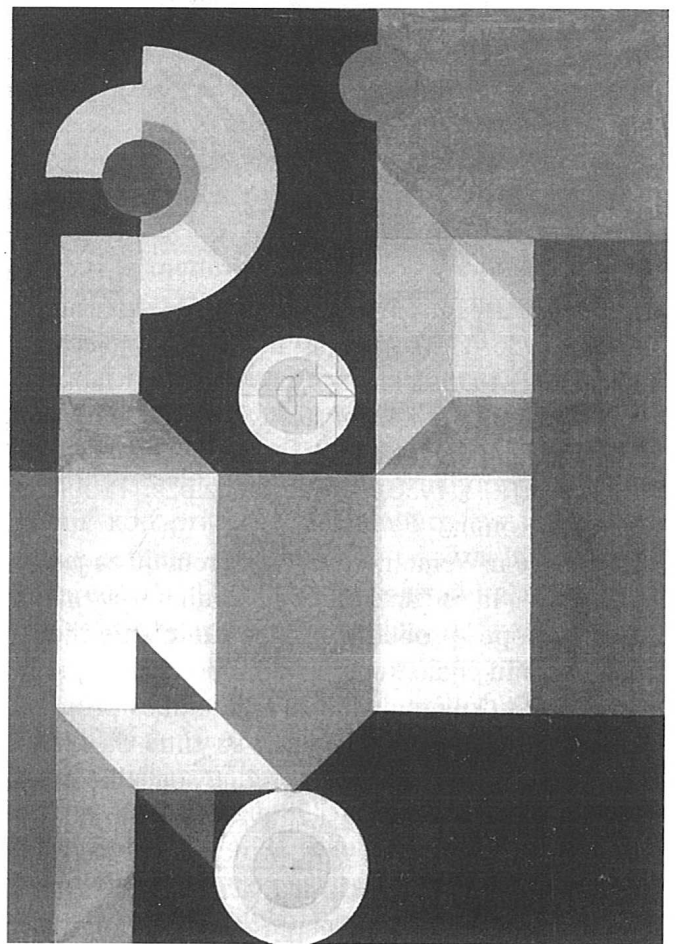
U Dessau puno se priča o kazalištu. Žele ga učiniti revolucionarnim, tradicionalno kazalište za njih je prevladano i prezire se. "Shvatio sam - sjeća se Weininger, - da je rješenje u cirkusu: radnja se zbiva u krugu gledatelja, gledalište okružuje akciju. Nikome o tome nisam pričao, to je bila moja osobna ideja. Mi u Bauhausu cirkus nismo voljeli samo zbog njegovog odnosa s prostorom, već zbog njegovog psihološkog i vizualnog utjecaja. Sjetio sam se što sam sve naučio iz povijesti o grčkom amfiteatru." "Tada je došla moja inovacija. Ako gradim kazalište u obliku kruga, zašto ga ne bih prekrpio kupolom? Na taj način i više mogu postaviti sjedala." "Radnja se može odvijati na zemlji, ali i višlje u prostoru, kao u cirkusu kada nastupaju akrobati. Što više, može se odigravati istovremeno na više razina."

Pošto je gledalište podigao do visine polukugle, postavio na nju drugu polukuglu kao kupolu i stvorio idealnu formu. "Da sam krenuo od kugle kao forme i u to postavio kazalište, bilo bi to u mojim očima puki formalizam". - "Neka forma prati

funkciju" - govorio je arhitekt Sullivan već 1900. godine. "Da li da i izvana kazalište bude u obliku kugle, nisam odredio. Po meni neka ne bude to. Mene je i onda samo zanimalo unutarnji prostor." - piše Weininger u svom pismu 1973. godine.

Weiningerov projekt kuglastog kazališta s velikim uspjehom sudjeluje na značajnoj kazališnoj izložbi u Magdeburgu 1927. godine.

Godine 1928. napušta Bauhaus odlazi u Berlin. Živi od poslova vezanih za unutrašnja uređenja. Od suradnice Eve Fernbach naučio je projektiranje namještaja. Ona prvo u Berlinu, kasnije u Dessau na Bauhausu uči umjetničko stolarstvo. Zajedno projektiraju namještaj, svjetiljke, reklamnu grafiku. Jedan Weiningerov projekat za okrugli stol kao i za jedan mali četvrtasti čajni stolić, ostvaren je u Njemačkoj osamdesetih godine.

Eva Fernbach i Andor Weininger vjenčali su se 1931. godine, no, od Hitlerovog dolaska na vlast 1933. godine sve se teže uzdržavaju, jer Andor, kao strani državljanin, ne može dobiti službene naručene poslove.

Njihovo berlinsko razdoblje doba je dadaizma, početaka nadrealizma, i Weiningerovi akvareli i gvaševi održavaju ta strujanja. Elemente slika tvore

organički, biljni i životinjski motivi, te figuralne i apstraktne forme. Jedna od njegovih slika u naslovu nagovještuje nadolazeću strahovladu nacizma: "Sunce, zašto sijaš na zvijer?"

Godine 1938. obitelj Weininger s kćerkicom Cornelijom emigrira u Nizozemsku, gdje ostaju do 1951. godine. Ratne godine su za njih teške, pune odricanja. Poslije rata Weininger radi kao ilustrator knjiga, te se priključuje umjetničkom udruženju pod imenom Creatie. Izlažu u Amsterdamu, Rotterdamu i Parizu.

Želja im je preseliti se u Sjedinjene Američke Države, ali Weininger kao Mađar tek 1958. godine uspjeva dobiti ulaznu vizu. Stoga od 1951. godine do 1958. godine moraju živjeti u Kanadi, a tu ne uspjevaju s poslovima projektiranja namještaja, jer moderni namještaj tu nikoga ne zanima. Naš umjetnik opet se tu bavi apstraktnim slikarstvom, drvene reljefe montira na bojanu podlogu. Sudjeluje i na nekoliko izložbi.

Kad se napokon doselio u New York, Weininger ima 60 godine. Rat, siromaštvo i čekanje oduzelo im je 20 godina. U New Yorku je tada u modi apstraktni ekspresionizam, a Weininger, koji je po prirodi bio veoma skroman, nikad se nije uspio dobro "prodati", pa ni ovdje ne uspijeva steći priznanje. Ipak, nalazeći napokon novi dom, s obnovljenom snagom posvećuje se ponovo slikarstvu. Vadi svoje stare, brižno čuvane skice i kreće s radom. Uglavnom se koristi apstraktnim i geometrijskim formama, zanima ga sukob površina i prostornosti. Glazbenost i njegov živahni karakter odražava se u mnogim njegovim djelima.

U sedamdesetim i osamdesetim godinama povjesničari umjetnosti okreću se prema Bauhausu i rastućim znanjem, često traže Weiningeru. Njegove radove izlažu na izložbama, zanimaju se za njegove uspomene.

Gđa Katherine Jánzsky Michaelsen - također mađarskog porijekla - 1978. godine obraća se umjetniku, a kasnije, između 1982. i 1984. godine redovito ga posjećuje, ispitujući ga za rane godine provedene u Mađarskoj, o razdoblju suradnje s Bauhausom, o berlinskim godinama. Uz Weiningerov pristanak napravila je tonske zapise njihovih razgovora. O tome piše: "Odmah smo se sjajno sporazumjeli: on me je smatrao simpatičnom, a on je mene očarao svojim humorom, skromnošću, otvorenošću i mladenačkim oduševljenjem, kada je govorio o provedenih sedam godina u Bauhausu. Weininger je bio daroviti pripovjedač i imao je izuzetno pamćenje. Povremeno bi sjeo za glasovir i odsvirao neku staru melodiju, pokazao neku

1. v o r s p i e l münchen
2. v o r s p r u c h fritze
3. r a u m t a n z schlemmer, siedhoff, kaminsky
4. c l o w n e r i e weininger
5. l i c h t s p i e l e loew, hildebrandt, braun, berenbrock
6. f o r m e n t a n z schlemmer, siedhoff, kaminsky
7. z w i s c h e n m u s i k paul klee, münchen
8. g e s t e n t a n z schlemmer, siedhoff, kaminsky
9. z i r k u s lu scheper, lut schlemmer, lis beyer, karin bayer, siedhoff

a u s f ü h r u n g b ü h n e n w e r k s t a t t u. k a r l a r u l a n d
k o s t ü m e o s c a r s c h l e m m e r , l u s c h e p e r
b e c h s t e i n k o n z e r t f l ü g e l v e r t r e t u n g - m u s i k h a u s o l b e r g - d e s s a u

fotografiju, crtež ili katalog. Sve je to izrečenome davalo vjerodostojnost i umirilo moj osjećaj za privrženost povjesnoj istinitosti i činjenicama. Sebe je uvijek stavljao u pozadinu i bio je izvanredno skroman. Odmah se vidjelo da ne priča zbog osobnih razloga. Dapače, bio je previše suzdržan u svojim kritikama. Bio je ponosan na to, da je Gropius priznao i javno naglašavao Weiningerove zasluge u širenju Bauhaus duha, ali sam nikad nije pretjerivao u naglašavanju svojih zasluga.

S izvanrednim vizualnim i akustičkim pamćenjem 1982. godine uspjevalo mu je rekonstruirati Bauhaus baletu, koji su bili postavljeni na scenu više od pola stoljeća s grupom Oskara Schlemmera. Taj program izveden je u SAD, u Europi i Japanu, a kritika ga je oduševljeno pozdravila. Na Njujorškim predstavama Weiningeru se ponovo pruža prilika da improviziranim, duhovitim komentarima zabavlja gledateljstvo, kao nekada u Weimaru.

Umjetnik je preminuo u New Yorku 6. ožujka 1986., u svojoj 87. godini. Andor Weininger jedan je od rijetkih umjetnika moderne avangardne generacije, koji je u datim životnim prilikama uspio dosljedno i neprekidno razviti misao problematike dvadesetih godina, sve to sakupiti u jedno životno djelo i prenijeti u sadašnjost.

Dio njegovih preostalih djela nalazi se u Muzeju kazališta na fakultetu u Kōlnu, a najvećim djelom ih čuva njegova kćerka Corneliya Weininger. Većina radova je malih dimenzija, više nalik na skice, bilješke, ideje. Karakteristično je za njega da ne dovršava djela, njegove teme nemaju posljednje rješenje. "Originalno djelo" je kod njega: koncepcija, osnovna misao djela. No, niti osnovna misao nije konačna i nepromjenljiva, stalno je preinačuje, oblikuje, varira. Po pojedinim temama nastaje cijeli niz slika. Svaki je njegov rad samostalna kompozicija, ali istovremeno je i plan jedne ideje, koja se može realizirati u različitim dimenzijama, tehnikama i bojama u svako doba. Suština je ideja i koncepcija. Težište ne stavlja na konačnu izvedbu. Ovakovo umjetničko stajalište skoro je istovjetno konceptualnoj umjetnosti sredine šezdesetih godina. Stoga je izložba u Kunstvereinu u Düsseldorfu i dobila naslov: Andor Weininger - od Bauhausa do konceptualne umjetnosti.

Izložba je prikazana u Berlinu, Ulmu, Weimaru, u Nizozemskoj, 1991. godine u Mađarskoj nacionalnoj galeriji u Budimpešti, te u više gradova SAD - a.

LITERATURA

- Katherine Jászky Michaelsen : Andor Weininger - Eine Einführung
Katherine Jászky Michaelsen : Weininger spricht über das Bauhaus
Nicola Kuhn : Das Kugeltheater
Jiri Svetska : Vom Bauhaus zur konzeptuellen Kunst
Bajkay Eva : Weininger Andor és a pécsi művész kör
Pismo Eve Weininger od 1. rujna 1991. godine Mariji Varga
Leksikon umjetnosti, Budimpešta, 1981.
Művészeti Lexikon, Akadémiai kiadó, Budapest 1981

SUMMARY

ABOUT WEININGER ANDOR - THE ARTIST OF BAUHAUS FROM KARANAC

Andor Weininger was born in Karanac, Baranya in 1899. His artistic career begins in Pecs. Between 1921 and 1928 in Weimar, later on in Dessau, he is a member of Bauhaus artistic school and movement. Walter Gropius, Oskar Schlemmer, Vasilij Kandinski, László Moholy-Nagy, Marcell Breuer and others were his professors and friends.

A painter, scenographer, cabaret author, costume designer, he appears in Bauhaus shows as a pianist, singer, clown, humorous commentator. He was a founder of a legendary Bauhaus orchestra. In 1938 he moves to Berlin where he, together with his wife Eva Fernbach, works as a designer of furniture and interior. In 1938 the Weiningers are forced to emigrate. In the beginning they live in the

Netherlands, later on in Canada, and finally, in 1958 in New York. The artist paints continually, but does not achieve significant success.

In the seventies, the interest for Bauhaus is increasing and thus Weininger is discovered. His works are exhibited, and in 1982 Bauhaus dances are shown with great success, reconstructed according to his detailed instructions, in USA, Europe and Japan. The artist died in 1986. In 1990-91. Retrospective exhibitions show his works in USA and Europe.

Andor Weininger was born in a German family in Karanac on 12th February 1899. In 1800 his family moved from Donaueschingen to Hungary. Family documents have been kept since 1820. All his known ancestors have been musicians. Father Kálmán was a cantor-teacher in Roman-catholic German Church in Karanac, and after that he was an organist of cathedral in Pecs. His uncle was a famous organist in Košice. His sister Margit was a teacher of music culture and a famous pianist in Pecs.

Young Andor was sent to cistercy grammar school in Pecs at the age of 12. He started to paint at the age of 16. After secondary school in 1917-18 he is a student of law at Pecs University for two semesters, then at Engineering University in Budapest for the next two semesters. Troubled post-war time interrupt his studies.

In 1920 his father dies, so he couldn't continue his studies in München. In 1921 his family moves from Karanac to Pecs. Weininger becomes a member of Pecs artistic society, which continues interrupted tradition of Hungarian avant-garde in Budapest, and the president of which was Dobrović. Five young people from that society long for more independent creative expressiveness: Andor Weininger, Farkaš Molnár, Henrik Stefán, Hugó Johan and Lajos Čaćinović (later Tarai) leave for Germany, Weimar. They heard for new High School Bauhaus, where two other Pecs students already study: Alfréd Forbát and Marcell Breuer, who later become a famous furniture designer. They all enrolled and didn't have to pay the scholarship.

Bauhaus was founded in 1919 by famous German architect Walter Gropius, who elaborated new pedagogical methods for each branch of art, collaborating with construction, and created a new style, and become the most important factor of artistic development in 20th century.

Famous masters like Lyonel Feininger, Paul Klee, Oskar Schlemmer, Vasilij Kandinskij and László Moholy-Nagy lectured there.

Andor Weininger attends obligatory preliminary course led by Johannes Itten. After that he attended classes for murals, which supported itself with external orders. In that way Weininger had the opportunity to earn some money. The department was led by Kandinski. Oskar Schlemmer, young master, becomes Andor's friend and often invites him, treating him like a member of his family. In spite of his German origin, he was raised as Hungarian. His parents used to speak Hungarian while living in Karanac. It is very unusual, because Germans in Karanac kept their mother tongue. When remembering those days, Andor says that no one in Bauhaus resented his bad knowledge of German: "... on the contrary, they laughed when someone spoke with mistakes. It was very interesting for them."